

вая и новейшая история, 1986 – №5. – с.114-132. 5. Мировые экономические кризисы 1848-1935 – М., 1937 – Т.1. 6. План Юнга и Гаагская конференция 1929-1930 гг. Документы и материалы. – М. 1931. 7. Braun O. Von Weimar zu Hitler. – N. York, 1940. 8. Brüning H. Memorien. 1918-1934. – Stuttgart, 1970. 9. Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. – Bd. IV – Berlin., 1966. 10. Kustynski J., Wittkowski G. Die deutsche-russischen Handelsbeziehungen in den letzten 150 Jahren. – Berlin, 1947. 11. Klein F. Die diplomatische Beziehungen Deutschlands zur Sowjetunion. 1917 – 1932. – Berlin., 1953. 12. Levi G. Die Katalische Kirche und das dritte Reich.

– Munchen., 1965. 13. Muller R. – D. Das Tor zur Weltmacht. Die Bedeutung der Sowjetunion für die deutsche Wirtschafts – und Rüstungspolitik zwischen den Weltkriegen. – Berlin., 1984. 14. Pieck W. Reden und Aufsätze. Bd.IV. – Berlin., 1955. 15. Referentmaterial für die Antifaschistische Aktion und die Reichstagswahlen. – Berlin., 1932. 16. Rosenfeld G. Sowjetunion und Deutschland. 1922-1932. – Berlin., 1984. 17. Trevisan G. R. Das Ende von Weimar. – Dusseldorf., 1968. 18. Verhandlungen der Reichstag. – Berlin., 1931

Надійшла до редколегії 17.02.11

А. Пижиж, канд. іст. наук, доц.

ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ

В статті аналізуються ідеологічні засади запровадження та здійснення політики українізації в УСРР у 1920-х роках.

The article deals with analyses of ideological principles of introduction and realization of the policy of ukrainization in USSR in 1920th.

Револуційні події 1917-1921 років визначальною мірою вплинули на розвиток українського народу. Відновлення української державності і кількарічна боротьба за її утвердження сприяли пробудженню національної свідомості українців. Ще під час громадянської війни більшовицькі лідери усвідомили, що задекларований РКП(б) курс на першочергове розв'язання соціальних проблем має бути доповнений практичними кроками з розв'язання національного питання. Після здобуття перемоги на військових фронтах більшовицькій владі необхідно було заспокоїти розбурхане революцією суспільство. Запровадження нової економічної політики і політики коренізації стали засобами за допомогою яких влада намагалася знайти компроміс з селянством і національною інтелігенцією. В Українській СРР важливою складовою частиною політики коренізації стало проведення українізації.

Причини запровадження більшовиками політики українізації, основні напрями, форми та методи її здійснення, суспільно-політичні наслідки, ставлення влади до національно-культурного відродження, обставини згорання цієї політики викликають постійний інтерес у сучасних українських науковців. Опублікована низка ґрунтовних праць, захищені десятки дисертацій, які дають важливі орієнтири для дослідження національно-культурного життя українського народу в 1920–1930-х рр. і безпосередньо присвячені висвітленню політики українізації. Серед розмаїття наукової літератури привертають увагу праці В. Даниленка, Я. Верменич, Г. Васильчука, Л. Новохатька [9, 10, 13, 36, 37 та ін.]. Детальний аналіз історичного досвіду українізації, пошук адекватних сучасному стану історичної науки теоретико-методологічних засад дослідження проблематики здійснений у колективній праці науковців Інституту історії України НАНУ "Українізація" 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки" [46]. Українізація у викладі авторського колективу має вигляд внутрішньо суперечливого історичного процесу, який складався зі спроб влади запровадити ініційовану згори реформу і притаманного суспільству органічного потягу до самовдосконалення на засадах національного відродження.

З кінця 1990-х рр. з'явилася багато наукових досліджень, присвячених окремим проблемам проведення національної політики в Україні в 20 – на початку 30-х рр. XX ст. [3, 4, 20, 23, 45 та ін.]. У Росії було опубліковано кілька наукових праць в яких аналізувалися особливості національно-культурної політики більшовиків в УСРР [6, 31, 35, 49 та ін.]. Ідеологічний вплив більшовицької національної політики на українську культуру, деформації в її розвитку, уніфікаційні процеси, система контролю за діяльністю творчої, наукової, освітньої інтелігенції висвітлювалися в багатьох працях

істориків, культурологів, мистецтвознавців [1, 5, 17-19, 22, 32-34, 40 та ін.].

Короткий аналіз історіографії свідчить, що на сьогоднішній день не існує узагальнюючого неупередженого дослідження яке б розкривало ідеологічну складову політики українізації. Виходячи з цього головним завданням даної статті є постановка самої проблеми, визначення ідеологічних засад запровадження та здійснення більшовиками політики українізації.

Більшовицька українізація торкалася різних сторін життя українського суспільства. Саме в період здійснення цієї політики українська мова стала офіційною мовою державного життя, була створена фактично національна школа, розмаїттям форм вражали українська література та театр, розвивається кінематограф, музичне та образотворче мистецтво, які носять яскраво виражений національний характер. Однак, ці досягнення в національно-культурній сфері не мали вирішального значення для більшовиків. Найважливішим критерієм залишався ідеологічний зміст. Більшовики розглядали українську мову, літературу, поезію, систему освіти, театр, кіно, живопис, музичні твори лише як знаряддя для поширення комуністичної ідеології.

Щоб привернути на бік радянської влади місцеве населення більшовики надали тимчасово народам, об'єднаним у єдину державу, своєрідну "культурно-національну автономію". XII з'їзд РКП(б) (17–25 квітня 1923 р.) поклав початок новій національній політиці яка була спрямована на укорінення радянської влади на місцях. У резолюції з'їзду наголошувалося на необхідності залучати до роботи в органах радянської влади місцевих людей, які знають мову, побут і звичаї, республіканські органи влади мали видати спеціальні закони, які забезпечать уживання рідної мови в усіх державних органах і громадських установах [24, с. 206-209]. Передбачалося організувати мережі шкіл усіх ступенів, налагодити випуск газет і журналів, друкування книг мовами корінних національностей. Згодом ця політика отримала назву коренізації.

Коренізація і її український варіант українізація ніколи не були самоціллю. Цей тактичний маневр з боку правлячої партії мав розв'язати кілька надзвичайно важливих завдань.

Чотири роки Української революції сприяли пробудженню національної самосвідомості народних мас. Ще в жовтні 1919 р. на державній нараді Голова Директорії УНР С. Петлюра підкреслював: "Ми почали творити державу без народу. Колись приват-доценти, які будуть писати дисертації на тему "Відродження українського народу" оцінять наше святе безум'є. Воно оправдало себе. Ми з рештою доказали народу хто він є. І цього він вже ніколи не забуде. Наша праця не пішла марно, вона всосалась в народ..." [47, арк. 49].

Національно-визвольний рух існував у закритих формах і після закінчення війни, погрожуючи вирватися назовні. Видатний український вчений С. Єфремов, після поїздки в село в 1924 р., записав у своєму "Щоденнику": "Усі нарікають, ремствують, гризуться, клянуть і нишком ждуть... Петлюри! Справді, ця легенда найживучіша і я у всяких варіаціях чув, де тільки зійдеться два-три чоловіка. "Дурні були – не піддержали. Тепер каємося. Ну, та прийде таки!" [15, с. 135]. Таке становище змушувало більшовиків вжити практичних заходів для зміцнення свого впливу. Український національний рух, розбуджений революцією, необхідно було опанувати і спрямувати у потрібне для більшовиків русло. Один із секретарів ЦК КП(б)У М. Попов писав, що нова національна політика є засобом утягнення широких мас українців в орбіту комуністичних впливів [3, с. 26-27]. У квітні 1923 р., під час виступу на VII Всеукраїнській партійній конференції Л. Троцький наголошував, що національна психологія – це вибухова сила, яка може стати революційною чи контрреволюційною. "Уміти використати цей революційний динаміт – це завдання європейського пролетаріату," – робив висновок представник ЦК РКП(б) [11, 6 квітня].

Радянську владу і більшовицьку партію необхідно було наблизити до місцевого населення, і таким чином розширити власну соціальну базу в національних республіках, де нова влада часто сприймалася як окупаційна і ворожа. У 1923 р. серед членів КП(б)У, як обласної організації РКП(б), нараховувалося 23 % українців, 13 % євреїв, 57 % росіян. Тільки 11 % комуністів своєю розмовною мовою вважали українську [46, с. 62]. Заступник голови РНК УСРР М. Фрунзе, виступаючи на VII конференції КП(б)У, підкреслював, що зміни в національній політиці більшовиків мають створити таку обстановку, при якій більшовицька партія стала б близькою і зрозумілою широким масам українських селян [11, 14 квітня]. А. М. Бухарін відверто говорив про необхідність "купити собі справжню довіру колишніх пригноблених націй" через штучну постановку російського населення у "нижче становище порівняно з іншими" [35, с. 280].

Новий курс щодо розв'язання національного питання був елементом зовнішньополітичної тактики, й опосередковано мав сприяти розвитку революційних процесів у Європі. Політика коренізації мала продемонструвати докорінну відмінність ставлення держави диктатури пролетаріату до розвитку національних меншин і їхніх культур, порівняно з так званими буржуазними демократіями. У квітні 1923 р. Х. Раковський відверто говорив: "Україна стає центром радянської влади не лише для українського селянства, а на нього звертають свої погляди селяни українці, що живуть за рубіжом радянської України" [11, 12 квітня]. На V конгресі Комінтерну (17 червня – 8 липня 1924 р.) українське питання визначалося одним із найважливіших у Центральній Європі, розв'язання якого диктувалося інтересами революції в Польщі, Чехословаччині та Румунії. Населенню західноукраїнських земель потрібно було показати, що в умовах радянської влади українці мають значну політичну і культурну автономію, їхній зв'язок з Росією є добровільний і сприяє розвитку України.

Поряд із розв'язанням зазначених тактичних завдань коренізація ставала важливою складовою стратегії більшовиків щодо поширення комуністичної ідеології серед широких народних мас і мала відігравати особливу роль у процесі формування нової радянської людини. У партійному середовищі після завершення громадянської війни популярними були вислови про необхідність подолати ідеологічну спадщину старого ладу, духовно переробити людей, змінити свідомість,

завоювати селянина [27, с. 261; 43, с. 159; 8, с. 217]. В. Затонський порівнював значення українізації у будівництві соціалізму з індустріалізацією [16]. Він писав, що українську культуру необхідно використати для того: щоб зробити з неї пролетарське знаряддя; шляхом підвищення культури дати можливість українцям, як пролетарям, так і селянам, швидко зрозуміти ленінізм рідною мовою; без зайвих ускладнень будувати соціалізм.

Повсякденна "культурна" робота партії розглядалася як особлива форма класової боротьби пролетаріату за соціалізм. Поширення комуністичної ідеології – марксизму, пізніше марксизму-ленінізму, ставало обов'язком для всіх ланок державного та партійного апарату. Кожен, хто проживав в радянській державі, мав усвідомити основні положення комуністичної ідеології: 1) політичний розвиток людства визначає класова боротьба; 2) класова боротьба приводить до революційної зміни етапів розвитку суспільства (суспільно-економічних формацій); 3) комуністична суспільно-економічна формація складається з двох фаз – соціалізму і комунізму; 4) головною умовою перемоги революції і переходу до соціалізму є диктатура пролетаріату; 5) комуністична партія є авангард робітничого класу; 6) у комуністичному суспільстві не буде приватної власності, експлуатації людини людиною, держава і право поступово відмруть, поступившись громадянському самоуправлінню. Одночасно з поширенням комуністичної ідеології відбувалася боротьба з іншими ідеологіями та їх носіями. Нова політика в національному питанні на деякий час мала стати засобом ідеологічної боротьби.

Українська мова на шпальтах газет, в творах письменників і поетів, у школі, під час перегляду вистави чи кінофільму мала відігравати роль партійного пропагандиста і агітатора. В журналі "Шлях освіти", в статті М. Левітана, прямо говорилося, що "радянська влада надає великого значення рідній мові, як знаряддю комуністичного виховання трудящих" [26, с. 36]. Через українізацію державного та партійного апарату, освітніх закладів, преси, театру, кінематографу, музичного мистецтва нова влада розгорнула могутній наступ на культурному, значною мірою ідеологічному, фронті.

В ідеологічній боротьбі надзвичайна увага більшовиками приділялася підростаючому поколінню. Для виховання будівників комунізму необхідно було змінити всю систему освіти. Відповідно з настановами вождя партії, визначалася цілком конкретно і мета української радянської школи – "виховання нової людини, людини комуніста, се б то гармонійно-розвиненої людської особи, що почуває себе всією істотою зв'язаною з трудовим комуністичним суспільством та що здатна свідомо жити в ньому й працювати за для нього" [39, с. 24]. В "Кодексі законів про народну освіту УСРР" (1922 р.) закріплювалося завдання органів виховання і освіти: "бути знаряддям диктатури пролетаріату по знищенню класового суспільства і створенню нового, провідником принципів комунізму та ідейно-організаційного впливу пролетаріату на напівпролетарські та непролетарські верстви трудящих мас з метою виховання покоління будівників, нового комуністичного суспільства" [24, с. 155-156]. Школа повинна була давати певну суму знань і практичні навички випускникові, але власне освіта стояла на другому місці після виховання "людини нового суспільства".

На початку 1920-х рр. серед керівників Наркомату освіти УСРР була популярною ідея про поступове відмирання школи і заміну її дитячим будинком. На думку народного комісара освіти Г. Гринька виховати нове покоління людей будівників комуністичного суспільства можливо тільки в дитячому будинку [12, с. 17; 19, 23-

25]. В одній із тогочасних освітянських брошур автор, Е. Яновська, запевняла: "Пролетаріат через економічні умови не має змоги тримати в своїх руках виховання молодого покоління, і через суспільні, соціальні вимоги він примушений дати Державі піклуватися своїми майбутніми громадянами, що увійдуть до неї як справжні комуністи, як справжні члени трудової сім'ї" [51, с. 51-52]. Сім'я розглядалася як явище, що в умовах переходу до колективного суспільства неминуче занепадає. Турботу про виховання дітей повинна взяти на себе держава.

У 1923 р. Наркомос України змушений був відмовися від ідеї повної заміни школи дитячим будинком, керуючись у першу чергу фінансовими чинниками. Утримання одного вихованця у дитячому будинку коштувало удесятеро дорожче, ніж учня у загальноосвітній школі, а необхідних коштів для цього республіка не мала [29, с. 166]. Школа ставала основною формою виховання, трудової і освітньої роботи. З 1924 р. початкова освіта стає обов'язковою для всіх дітей віком від 8 до 11 років. Кожен майбутній громадянин радянської держави мав пройти через заклади соціального виховання.

В орбіту комуністичної ідеології необхідно було також втягнути покоління людей, світогляд яких формувалася в дореволюційний період. Впливати на дорослих, змінювати їх свідомість планувалося різними шляхами, активно використовувалися для цього засоби масової інформації, книги, театр, кіно, музичні твори, живопис.

Ще в роки революції преса, брошура, книга стали вагомими чинниками більшовицької агітації і пропаганди. Однак, в країні де переважна більшість населення не вміла читати вплив друкованого слова був обмежений. Усвідомлюючи це, більшовицька партія ще в 1919 р. у Росії, а з 1921 р. у радянській Україні, запровадила обов'язкове навчання грамоти для всіх громадян держави віком від 5 до 50 років [24, с. 120-121]. Всі, хто ухилився від виконання цієї повинності, могли бути притягнені до карної відповідальності.

Ліквідацію неписьменності партійні лідери розглядали як складання елементарних передумов соціалістичного будівництва, а в перспективі – формування комуністичного суспільства [28, с. 362; 43, с. 313]. В. Ленін у 1921 р. визнав: "Неписьменна людина стоїть поза політикою, її спочатку треба навчити азбуки. Без цього не може бути політики..." [27, с. 161]. Ліквідація неписьменності ставала одним із першочергових завдань державної політики. Поряд із навчанням читати й писати рідною мовою, школи письменності для дорослих мали забезпечувати ще й політичний вплив на свідомість людей. Політграмота ставала важливою частиною кампанії по боротьбі з неписьменністю. У передмові до букваря для дорослих "Червона Зоря" (1922 р.) зазначалося: "Політичне виховання дорослих настільки важливе в житті кожної людини, що відокремлювати його від звичайної грамоти було б рівнозначно тому, що відокремити письмо від читання і тому цей буквар має бути одночасно і букварем політичної грамоти" [48, с. І]. Наведені в цьому букварі слова і речення для читання несли в собі яскраво виражену ідеологічну спрямованість: "РАДА НАМ ПОРАДА", "РЕВОЛЮЦІЯ ЦЕ ПАРОВОЗ ІСТОРІЇ", "КАРЛ МАРКС ДРУГ БІДНОТИ", "ПОГРАБУЙ КУРКУЛЯ, НЕ СКРИВДЬ СЕРЕДНЯКА, ДАЙ БІДНЯКОВІ", "НА ШЛЯХ ЧЕРЕЗ РУІНУ СТАРОГО СВІТУ ДО ЦАРСТВА КОМУНІЗМУ" і т. д. [48, с. 5-14].

Поряд із друкованим словом важливим засобом впливу на людську свідомість розглядалося мистецтво, у всіх своїх виявах і формах. В тезах Агітпропу ЦК КП(б)У про мистецьку політику в 1921 р. зазначалося: "Наше завдання – довести бойову силу мистецтва до вищого соціального напруження, роблячи мистецтво

наймогутнішим засобом політосвітньої роботи, тобто, державною пропагандою комунізму..." [23, с. 11]. М. Скрипник, з цього приводу, говорив: "Театр, художня вистава, виставка, кіно є величезні знаряддя впливу. Коли ми книгу читаємо, це впливає на нашу свідомість, а театр, кіно, музика – мистецтво впливає і на свідомість і на почуття, а нам треба вигартовувати у трудящих комуністичну свідомість, нам треба переборювати рештки капіталістичних впливів і для цього треба використати всі засоби, всі методи, всі способи впливу..." [43, с. 524]. Театральна вистава, кінофільм, музичний твір, пісня, живопис ставали в руках більшовиків знаряддями поширення комуністичних ідей серед населення.

Для пропаганди комуністичних ідей більшовицька партія відводила надзвичайно важливу роль театральному мистецтву та кінематографу. В умовах диктатури пролетаріату, театр мав не тільки піднімати політичний і культурний рівень робітничих і селянських мас, а й виконувати функції важеля, що сприяє соціалістичному будівництву і перевихованню людей [25, с. 263]. Театральна критика в першій половині 1920-х рр. підносила театр Л. Курбаса "Березіль" як найбільш революційний з існуючих в Україні і найбільш "гідний з ідеологічного боку" [30, 1 червня]. Практично так і сприймалися молодшим поколінням вистави цього театру. А. Радченко, студентські роки якого припадають на 20-і рр. ХХ ст., після перегляду чергової вистави "Березіль" записав до "Щоденника": "...театр Курбаса наскрізь революційний. Він цілком прийняв Жовтень і йде під стягом Жовтневої революції. Зміст нових п'єс суто революційний, з чисто пролетарською ідеологією" [41, с. 7]. Згодом, змінилося партійне ставлення до режисера новатора Л. Курбаса, форма повинна чітко і зрозуміло передавати ідеологічний зміст, а естетика авангардизму цього не передбачала. Театральна критика відразу відреагувала на партійні вказівки. В критичних замітках оцінка театру "Березиль" його діяльності змінилася кардинально, з найреволюційнішого він перетворився на національно-буржуазний і ідеологічно непевний.

Особливе значення в поширенні комуністичних ідей більшовики надавали кінематографу. В. Ленін неодноразово підкреслював величезний вплив кіно на свідомість людей і необхідність його використання в цілях політичної пропаганди [42]. У 1924 р. ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління), яке здійснювало безпосереднє керівництво розвитком українського радянського кінематографу, сформулювало ідеологічні вимоги до кіносценаріїв: 1) революція є закономірний процес; 2) революція є боротьба класів; 3) класова боротьба завжди організована і має певний порядок; 4) елементи інтриги мають зображатись на тлі класової боротьби; 5) елементи випадковості мусять бути, але вони не можуть змінювати ходу загальної боротьби і т.д. [30, 2 березня]. Відповідно до цих настанов, практично всі художні фільми, які були зняті на українських кінофабриках в Одесі та Києві в 1920 – 1930-х рр. мали ідеологічний, пропагандистський характер. Кінострічки високого мистецького рівня, що принесли міжнародне визнання і світову славу українському кінематографу (фільми режисера П. Чардиніна "Україна" (1925 р.), "Тарас Шевченко" (1926 р.), "Тарас Трясило" (1927 р.), фільми О. Довженка "Звенигора" (1927 р.), "Арсенал" (1929 р.), "Земля" (1930 р.), фільми І. Кавалерідзе "Злива" (1929 р.), "Перекоп" (1930 р.), "Коліївщина" (1933 р.)) у першу чергу розглядалися більшовицькою партією як засоби поширення комуністичної, класової ідеології. Академік ВУАН С. Єфремов, після перегляду фільму "Тарас Шевченко", занотував до свого "Щоденника": "Перед нами був не Тарас Шевченко, а поганого тону

совітський агітатор, дешевенький і незграбний..." [15, с. 396]. Кожен мистецький твір мав нести в собі чітко визначене "ідеологічне навантаження".

Для переборення залишків капіталізму у свідомості людей, поряд із кінематографом, передбачалося більш активно використовувати інші види мистецтва. Українські театри, об'єднання письменників, музикантів, художників ("Гарт", "Плуг", ВУСПП, ВУТОРМ, АГМУ, АХЧУ, АРМУ, ОММУ та ін.) були бойовими одиницями на більшовицькому культурному фронті і поширювали мистецькими засобами комуністичну ідеологію серед широких мас української людності. Діячі літератури і мистецтва визнавали свою роль як провідників нової ідеології, це знайшло відображення в численних деклараціях, статутах, заявах, маніфестах [50, с. 62; 38, с. 8-9; 19, с. 158]. Дискусії, які відбувалися в мистецькому середовищі (літературна, театральна, стосовно розвитку музичного мистецтва і живопису), торкалися питань тактики, який напрямок, стиль, форма найповніше відображають ідеї партії і найефективніше впливають на процес формування нової людини. Однак, із втручанням партії творчі дискусії набували політичного характеру, перетворювалися на частину ідеологічної боротьби в мистецтві.

На початок 1930-х рр. більшовицька політика українізації практично виконала поставлені перед нею завдання. На цей період радянська влада вкоренилася на українських землях, фактично в нових умовах сформувалося покоління людей, які вважали себе будівниками нового суспільства, а більшовицьку партію невід'ємною складовою світового майбутнього. Саме представники цього покоління заміняють спочатку "стару" технічну інтелігенцію, згодом – національно-культурну, наукову, потім настане час змінити і партійну верхівку. Це покоління стане фундаментом тоталітарного радянського режиму. І надалі комуністична партія активно буде використовувати мову, освіту, літературу, мистецтво як засоби впливу на свідомість людей, і знаряддя для поширення серед населення комуністичних ідей.

1. Безклубенко С.Д. Українське кіно. Начерк історії. – К., 2004. – 192 с.
2. Білокінь С. Нарком. // Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди. – К., 1990. – С. 357-367.
3. Бондарчук П.М. Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років. – К., 1998. – 45 с.
4. Бондарчук П.М. Політика українізації і профспілки УСРР (1920-ті рр.). – К., 2002. – 162 с.
5. Борисенко М.В. Уніфікація літературного життя України в 1920–1932 роках. – К., 2001. – 126 с.
6. Борисенко Е.Ю. Феномен советской украинизации. 1920-1930-е годы. – М., 2006. – 245 с.
7. Бухарин Н.И. Ленинизм и проблема культурной революции. // Бухарин Н.И. Избранные труды. – М., 1988. – С. 368-390.
8. Бухарин Н.И. О поэзии, поэтике и задачах поэтического творчества в СССР. // Бухарин Н.И. Избранные труды. – Ленинград, 1988. – С. 234-304.
9. Васильчук Г.М. Українізація вищих органів державної влади та управління УСРР (1920-ті рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994. – 23 с.
10. Верменич Я.В. Здійснення українізації у 1920–30-х рр.: політичний і культурні аспекти: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1993. – 24 с.
11. Вісти ВУЦВК. – Харків. – 1923.
12. Гринько Г. Социальное воспитание

детей. // Путь просвещения. – 1922. – №1. – С. 2-38.
13. Даниленко В. До витоків політики "українізації". // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 53-67 та ін.
14. Документи трагічної історії України (1917–1927 рр.) / П.П. Бачинський (ред.-упоряд.). – К., 1999. – 640 с.
15. Єфремов С.О. Щоденники. 1923–1929 / О.С. Путро (упоряд.). – К., 1997. – 834 с.
16. Затонський В.П. Національна проблема на Україні. – Харків, 1927. – 99 с.
17. Ілляшенко В. Історія українського кіномистецтва. – К., 2004. – 386 с.
18. Історія української літератури ХХ ст.: Підруч. у 2 кн. / В.Г. Дончик (ред.). – К., 1998. – Кн. 1: Перша половина ХХ ст. – 464 с.
19. Історія української музики: У 6 т. / Г.А. Скрипник (голова ред. кол.). – К., 1992. – Т. 4 (1917–1941 рр.). – 420 с.
20. Колястук О. Преса УСРР в контексті політики українізації (20–30-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 20 с.
21. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Пер. з англ. – К., 1997. – 266 с.
22. Красильникова О.В. Історія українського театру ХХ сторіччя. – К., 1999. – 208 с.
23. Кручек О.А. Становлення державної політики УСРР у галузі національної культури (1920–1923 рр.). – К., 1996. – 49 с.
24. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші документи Комуністичної партії і Радянського уряду. (1917–1959): У 2 т. / О.В. Килимник (ред. кол.). – К., 1960. – Т. 1. – 884 с.
25. Культурное строительство в СССР. Разработка единой государственной политики в области культуры. Документы и материалы. – М., 1989. – 381 с.
26. Левітан М. Освіта національних меншостей. // Шлях освіти. – 1927. – №10. – С. 27-43.
27. Ленін В.І. Про ідеологічну роботу. – К., 1966. – 423 с.
28. Ленін В.І. Вибрані твори. – К., 1983. – Т. III. – 746 с.
29. Липинський В.В. Принцип безкоштовності навчання в системі освіти радянської України у 1920-ті рр. // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 4. – К., 2001. – С. 164-173.
30. Література, наука, мистецтво. Щотижневий додаток газети "Вісти ВУЦВК". – Харків. – 1924.
31. Марчук А.В. Украинское национальное движение: УССР. 1920-1930-е годы: цели, методы, результаты. – М., 2006. – 599 с.
32. Мельникова У.П. Мистецькі об'єднання в Україні 1920-х – початку 1930-х років (теоретичні засади та творча практика): Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. – Х., 2007. – 23 с.
33. Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.: У 2 кн. / В.Д. Сидоренко (голова ред. кол.). – К., 2006. – Кн. 1. – 544 с.
34. Нариси з історії театального мистецтва України ХХ століття. / В. Сидоренко (голова ред. кол.). – К., 2006. – 1054 с.
35. Национальная политика России: история и современность. / Руководитель авт. кол. С.В. Кулешов. – М., 1997. – 680 с.
36. Новохатько Л.М. Национальный аспект доктрины "социалистической реконструкции" (Спроба історико-теоретичного переосмислення). – К., 1997. – 110 с.
37. Новохатько Л.М. Проблеми соціально-економічного і культурного розвитку України в контексті національної політики (20–30-ті роки ХХ ст.). – К., 1998. – 320 с.
38. Павлов В.П. Українське радянське мистецтво 1920-х-1930-х рр. – К., 1983. – 191 с.
39. Порадник по соціальному вихованню дітей. Вип. 1. – Х., 1921. – 136 с.
40. Процик Л.Л. Театр імені Івана Франка: становлення та тенденції розвитку (20-ті рр. ХХ століття): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2005. – 20 с.
41. Радченко А.Я. Свідчення ровесника віку: Вибрані місця з щоденників 1923–1960 рр. / В.В. Стецюк (ред.). – Кривий Ріг, 1999. – 159 с.
42. Самое важное из всех искусств. Ленин о кино. Сборник документов и материалов. – М., 1973. – 243 с.
43. Скрипник М.О. Вибрані твори. – К., 1991. – 616 с.
44. Смоленський С., Федорівський К. Нариси з педагогіки колективу. – Х., 1929. – 246 с.
45. Стоян Т.А. Система політичної цензури в УРСР у 1920-1930 рр. – К., 2010. – 480 с.
46. "Українізація" 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. / За ред. В.А. Смоляка. – К., 2003. – 392 с.
47. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1113 Міністерство преси і пропаганди УНР. – Оп.1. – Спр.10. – 116 арк.
48. Червона Зоря. Буквар і читанка для дорослих. / Зложили М.Байрак і О.Кравченко. – Харків-Полтава, 1922. – 112 с.
49. Шаститко П.М. Обреченные догмы: Большевизм и национальный вопрос. – М., 2002. – 272 с.
50. Шевченко Й. Сучасний український театр. – Х., 1929. – 104 с.
51. Яновська Е.В. Соціальне виховання як неминуча історична потреба. – К., 1922. – 81 с.

Надійшла до редколегії 21.02.11

Ю. Полова, асп.

ЛІКВІДАЦІЯ ДУНАЄВЕЦЬКОГО НАДРАЙОННОГО ПРОВОДУ ОУН(Б) (1951 р.)

За документами ГДА СБ України висвітлюються оперативні заходи, проведені УМДБ Кам'янець-Подільської області, результатами реалізації яких стала ліквідація Дунаєвецького надрайонного проводу ОУН(Б) у серпні-жовтні 1951 року.

In the article, based on the documents of Security service of Ukraine Branch-wise state archive, opened operational measures of the UMGB Kamianets'-Podolsk region consequent of what was the elimination of Dunayevets'kyi nadrayonnoho provodu OUN(b) in August-October 1951.

У дослідженні історії України ХХ століття значне місце займає вивчення діяльності Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН) та Української Повстанської Армії (далі – УПА). Все ж географія більшості наукових праць обмежується територією західних областей, тоді як у напруженій боротьбі за самостійність брало участь

населення всієї України. Протягом 1941-1945 років обидві фракції ОУН спромоглися поширити свою мережу далеко за межі Галичини та Волині на землі Центральної, Південної та Східної України. У кожній області ОУН має власну історію та своїх лідерів, що тільки останнім часом стали відкриватися українському суспільству.